

3. Шуляр В. І. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5-9 класи : [методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. – 2-ге видання. – Миколаїв : Вид-во «Ліон», 2008. – 284 с.

4. Шуляр В. І. Вивчення літературної теми: методика і технологія (за творчістю П. Куліша і Марка Вовчка) / В. І. Шуляр // Бібліотечка «Дивослова». – 2010. – № 3. – 56 с.

4.3. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗАНЯТЬ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

Вивчення літератури взагалі і класифікація уроків у старшій школі зокрема можуть бути спроектовані словесником або за типологією, яка подана в попередньому параграфі (4.2), або організовано розгляд літературних тем у форматі лекційно-семінарського навчання.

Урок-лекція з літератури – форма навчального заняття, яка забезпечує партнерські стосунки суб'єктів/об'єктів літературної освіти, формування літературних компетенцій відповідно до змістових ліній державного стандарту з метою створення наперед спроектованого навчального продукту під час відносно самостійної читацької діяльності школярів. Таке заняття передбачає системно-послідовний виклад літературного матеріалу (за темою, літературним періодом, епохою, курсом літератури тощо) учителем чи іншими підготовленими особами, зорієнтовано на сприйняття літературно-мистецького матеріалу в дозованому обсязі різними віковими групами учнів-читачів із застосуванням оптимальних методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності та формування духовно збагаченої й естетично-розвинутої Я-особистості Людини-читача.

Урок-лекція з літератури розрахована для учнів-читачів допрофільної підготовки та профільного навчання. Відбір і викладення навчального матеріалу з літератури мають передбачати основні напрями профілізації (філологічний, суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-есететичний, спортивний, інтегративність для однокompлектних загальноосвітніх навчальних закладів: суспільно-гуманітарний і природничо-математичний напрями), відбувається протягом певного часу залежно від суб'єктів профільної диференціації, відповідно до віку, літературного періоду розвитку читача: елементи лекції-ситуації для 5-7 класів (від 5 до 7 хв.); фрагменти лекційного заняття у 8-9 класах (до 10 хв.); у старшій школі, 10-12 класи, лекція-урок у різновекторному часовому просторі: 30 хв.; 2 по 30 хв., 3 по 30 хв., що відповідатиме психологічним вимогам щодо оптимально-часової здатності школяра до сприймання інформації та активізації емоційно-пізнавальної сфери.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

У структурно-часовому форматі теоретична і практична дольові частки на лекційному заняття може бути такою: $T - 70 \% + П - 30 \%$ або $T - 80 \% + П - 20 \%$. Такий умовний розподіл може варіюватися в залежності від мети, завдань, типу і різновиду лекційного заняття, літературно-мистецького матеріалу, інтелектуально-вольових і вікових можливостей школярів, літературного розвитку учнів-читачів тощо.

Основними методами можуть бути: інформативно-монологічний, інформативно-діалогічний, інформативно-полілогічний; інформативно-проблемний, інформативний дослідно-пошуковий; інформативно-наочний (із елементами візуалізації, використання можливостей комп'ютера, застосування інформаційних технологій навчання тощо).

Лекційний виклад літературно-мистецького матеріалу відрізняється від монологічних методів навчання (розповідь, пояснення, інструктаж, які розуміємо як спеціально організовану констатацію переважно однозначної інформації). Інтерпретуючи визначені Ю. Мальованим відмінні ознаки подамо їх у такому варіанті: тривалість, місце застосування; врахування профільно зорієнтованої аудиторії; внутрішня діалогічність викладу; свобода стилю і донесення інформації; експресійно-емоційна насиченість; системність інформації і системність знань у рамках теми, розділу, окремої проблеми; здатність збудити інтерес, спонукати до поповнення знань, подальшого пошуку інформації; сприяння у професійному самовдосконаленні й самореалізації.

За характером викладу літературно-мистецького матеріалу, навчально-пізнавальної, розвивальної і виховної діяльності урок-лекцію можна представити як **інформативно-фактологічна, інформативно-пізнавальна, інформативно-проблемна, інформативно-емоційна, міжпредметно-інформативна**. Навчальний матеріал поділяємо на смислові блоки як відносно завершені частини змісту. Вони можуть розташовуватися за лінійним і нелінійним принципом, тобто багатовекторно, щоб через вертикальні чи/і горизонтальні зв'язки вибудувати цілісне й системне вивчення літературно-мистецького матеріалу. Такий синергетичний підхід сприятиме реалізації нової парадигми співпраці в освітньому просторі: від колективної форми діяльності до диференціації та індивідуалізації, формування інтегративного мислення, здатності працювати самостійно та бажання до самовдосконалення. Тоді між ними складаються підрядні й супідрядні відносини, які тільки збагачуватимуть один одного.

Інформативно-фактологічна лекція (навчальна ситуація) передбачає концентрацію уваги учня-читача на представленні чи описові окремого факту чи їх сукупності з життя письменника, історії створення літературного твору тощо, які об'єднанні одною темою, але перебувають у супідрядних нелінійних зв'язках-відносинах. Вона може бути проведена як для учнів допрофільної підготовки, так і для старшокласників.

Наприклад, учитель повідомляє цікаві факти з життя дитини Володимира Винниченка, підготовлений учень зачитує уривки з оповідання «Федько-халамидник».

Інформативно-пізнавальна лекція включає, окрім вищезазначеного, елементи пошуку учнями/вчителем фактів із життя письменника, літературного персонажа або використання суспільно-громадських, художньо-мистецьких обставин як впливи на формування особистості письменника, його творчості, світогляду героїв твору, читача і т. ін.

Інформативно-проблемна лекція передбачає представлення літератури в розвитку її, наприклад, жанрово-стильовому різноманітті, появі нової генерації письменників, нових типів персонажів тощо. Така лекція виводить учня-читача на складний шлях пошуку істини в боротьбі неоднозначних думок, протилежних оцінок і тверджень, розвиває навички вибудовувати систему гіпотез, їх спростовувати чи підтверджувати, формує критичне мислення до літературно-мистецьких явищ.

Створення проблемної ситуації чи постановки проблемного питання вчителем або/і письменником, художнім твором робить читача активним співучасником творення нового тексту, нового прочитання художніх образів, забезпечує естетичну насолоду не лише від твору, а й пошуку істини. Інформаційний конфлікт, який закладає вчитель або він наявний у художньому творі, формує кваліфікованих учнів-читачів, які можуть не тільки естетично сприймати, а й одержувати художньо-естетичну насолоду від змісту і форми твору, достойно поцінювати його, викликає бажання творити свій текст.

Такий тип лекції може забезпечувати розташування смислових блоків як вертикально, так і горизонтально, що, в кінцевому результаті, сприятиме появі підрядних чи/і супідрядних стосунків між суб'єктами/об'єктами навчально-пізнавального, розвивального і виховного процесу.

Інформативно-емоційна лекція забезпечує появу супідрядних відносин між учасниками літературно-мистецького дійства. Відповідно і вимагає застосування таких прийомів, як читання напам'ять віршів, інсценізації творів як епічних, так і драматичних, використання літературних текстів для літературно-музичних композицій, які допоможуть учневі-читачу «духовним зором» намалювати образ письменника чи літературного персонажа, відчути драму суспільства чи автора. Такий тип лекції передбачає кропітку підготовчу роботу: відбір матеріалу, його систематизацію, адаптування до віку читачів, творче опрацювання для демонстрування чи постановки тощо. Вона може бути використана як на початку вивчення творчості письменника, так по завершенню розгляду літературної теми, періоду чи літературного курсу в цілому.

Міжпредметно-інформативна лекція в системі профільної дифе-

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

ренціяції посідає особливе місце. Це викликане тим, що домінантами в організації навчального процесу в класах різних напрямів профілізації стають принципи системності, комплексності, інтегративності, порівняльності (компаративності) та ін. Вона може бути проведена як для класів різних профілів і напрямів, так і для одної профільної групи. Лекцію читають, як правило, 2-3 вчителів різного фаху, вона може бути інформативно-фактуальна, – пізнавальна, – проблемна. Ефективність залежатиме від того, який тип учителя представлятиме предмет у цілому, тему чи проблему зокрема. Важливо, щоб одним із учителів продемонстровано було здатність активізувати емоційну, пізнавальну сферу, іншим – уміння вести діалог-полілог, уключати в цей процес учня-читача, свого колегу, літературно-мистецький матеріал тощо. Для читання такої лекції можуть залучатися різні фахівці (в залежності від теми і її фактажу): письменники, митці, історики, бібліотекарі, архівні працівники, публіцисти, вчені, науковці та ін.

Типи і різновиди уроку-лекції з літератури визначаємо залежно від дидактичної мети, специфіки літератури як мистецтва слова, характеру викладу матеріалу в системі допрофільної підготовки та профільного навчання у форматі «вступна – оглядово-тематична – заключна»: настановчо-мотиваційна (увідна, вступна, настановча); теоретико- (науково) оглядова (інформативно-фактологічна, інформативно-пізнавальна, інформативно-проблемна, інформативно-емоційна, міжпредметно-інформативна); узагальнувально-інструктивна (системно-підсумкова, інструктивно-консультативна).

Мета настановчо-мотиваційної лекції: донести до свідомості школярів провідні ідеї й аспекти курсу літератури (теми, розділу, літературної епохи чи процесу), проблематику та жанрово-стильове різноманіття літературно-мистецького набутку; окреслити структурно-часові перспективи вивчення матеріалу, читацької діяльності щодо оволодіння змістом літератури як предмета. **Теоретико- (науково-) оглядова лекція** ставить на меті: поглибити літературні знання школярів і привести їх у систему; формувати читацькі уміння на компетентнісному підході з урахуванням профільно зорієнтованого навчання; висвітлити широке коло питань, різноманіття проблем літературного процесу в цілому, творчої спадщини письменника(ів) зокрема; виробляти здатність здобувати інформацію за допомогою традиційних і сучасних інформаційних технологій; формувати здатність учня-читача об'єднувати різноманітні відомості на міжпредметному, міжгалузевому рівні в певну чітку систему; пробуджувати інтерес до літератури, мистецтва; розширювати світогляд учня-читача; формувати естетично розвинену, духовно багату Я-особистість, яка здатна буде жити і діяти в гармонії

з собою, соціумом. **Узагальнувально-інструктивна лекція** проводиться з метою систематизації і поглиблення літературно-мистецьких знань; підготовки учнів до семінарсько-практичного заняття, лабораторного практикуму з виразного читання, комунікативно-мовленнєвої діяльності, підготовки творчої роботи, до проведення навчальної практики, літературно-мистецької екскурсії тощо.

Організація уроку-лекції з літератури складається з чотирьох етапів: підготовчий, докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний.

Підготовчий етап передбачає: відбір, аналіз і структурування навчального та літературно-мистецького матеріалу; вивчення матеріалу суміжних дисциплін, галузей знань; вивчення перспективного педагогічного досвіду, педагогічних технологій щодо підготовки та проведення лекційних занять; одержання консультацій у методистів, науковців, спеціалістів іншого фаху.

Докомунікативний етап включає: визначення теми й мети лекції; експертиза і відбір зібраного фактичного літературно-мистецького матеріалу; вибір методів, прийомів активізації уваги й мислення учнів-читачів, а також форм проведення уроку-лекції; осмислення плану проведення заняття; прогнозування можливості формування комунікативно-мовленнєвої діяльності школярів та донесення зібраної інформації до слухачів; моделювання навчальних ситуацій, які сприятимуть реалізації мети обраного типу лекції, визначених завдань у відповідності до рівня підготовленості учня-читача, літературно-мистецького матеріалу тощо.

У процесі **комунікативного етапу** виголошується власне зібраний, осмислений інформативний літературно-мистецький матеріал учителем, учнями та іншими особами відповідно до змодельованого варіанту заняття, плану лекції, підібраних засобів, що сприятимуть активізації навчально-пізнавальної діяльності, проведення рефлексійних дій і операцій та ін.

Посткомунікативний етап дозволяє визначитися щодо попередніх результатів, оптимальності обраного фактажу, методів і прийомів; відстеження естетичних реакцій і впливів на формування особистості читача-учня-Людини; внесення коректив у підготовку і проведення наступного уроку-лекції з літератури.

Лекційна форма організації навчально-пізнавального процесу в системі літературної освіти доцільна, якщо:

- вивчається нова літературна тема, яка мало пов'язана з матеріалом, що вивчався до цього;
- теоретико-літературознавчий матеріал є складним для самостійного вивчення;
- інформаційно-літературний матеріал, теоретико-літературні явища,

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

поняття, терміни тощо є обсяговий, складний, потребує коментарів і його можна й доцільно представити укрупненою дидактичною одиницею із використанням опорних сигналів, логіко-семіотичних моделей, схем, таблиць і т. ін.;

– необхідно об'єднати декілька літературних, літературно-мистецьких тем для заповнення художньо-естетичного простору учнів-читачів, з метою підготовки до виконання завдань щодо формування компетентної читацької діяльності тощо;

– є потреба в застосуванні вивченого складного теоретичного літературного матеріалу для виконання складних читацьких дій за такою літературно-мистецькою парадигмою (детальний коментар її буде представлено в наступному параграфі): *«учень-читач → текст → підтекст → контекст → автор → художній твір → художній світ → поетика → читання (сприйняття) → оцінка → аналіз (самоаналіз) → інтерпретація → реінтерпретації → постінтерпретація ← словесник-фасилітатор ↔ читач-Людина-Я-особистість»*.

Структура уроку-лекції визначається вибором теми, мети, літературно-мистецьким матеріалом, залежить від форми, методів і можливих засобів навчання та учіння. Лекційне заняття будується в узгодженому й доцільному поєднанні етапів і системи навчальних ситуацій. Відповідно **алгоритм уроку-лекції** може бути таким: *«вибір літературно-мистецької теми → вивчення зібраного матеріалу → створення проблемної ситуації → актуалізація читацького досвіду → прогнозування літературної освіти → заповнення інформаційно-літературного простору → виділення фонових і базових знань та умінь читацької діяльності → активізація дій читача й оптимальне їх формування → узагальнення й результат співпраці»*.

Коментар алгоритму: *«вибір теми* (докомунікативно-гностична діяльність словесника: збирання, вивчення літературно-мистецького матеріалу та його відбір) *→ створення проблемної ситуації* (постановка проблемного питання, представлення різних точок зору на літературно-мистецьке явище тощо) *→ прогнозування* (цілеутворення – постановка СНЦ (системи навчальних цілей) + ГКР (гарантованого, планованого, очікуваного, кінцевого результату) *→ інформативно-літературний простір заняття* (заповнення літературно-мистецького простору учнів-читачів необхідною інформацією учителем самостійно, здобування її під керівництвом словесника, самостійно, з допомогою папероносія, інформаційних технологій, Інтернету тощо) *→ опорні знання, уміння, норми – Ч* (доповідачі, опоненти, рецензенти – виділення фонових і базових знань, понять і їх оформлення за допомогою пам'яток, алгоритмів, схем, моделей і т. ін.; здатність вести різні види записів – складання простого (складного, змішаного) плану підпункту лекції,

тезування, конспектування; складання опор, опорних конспектів «із голосу», з папероносія тощо) → *активізація дії читача й оптимальне їх формування* (звернення, постановка запитань для відповіді учнем-читачем; широке, але доцільне використання риторичних фігур: запитань, окликів, звернень, обриву тощо в поєднанні з жестами, мімікою, посиленням-послабленням голосу, різноманітного інтонування і т. ін.; доречність у застосуванні інформаційних технологій, технічних і візуальних засобів) → *результативність* (узагальнення й систематизація літературного матеріалу, повідомлення списку літератури для опрацювання, системи завдань для виконання на семінарсько-практичних заняттях, підведення підсумків тощо)».

Для *пробудження розумової діяльності учня-читача*, розвитку читацьких умінь та стимулювання активного сприйняття лекційного матеріалу можна:

- повідомляти план лекції статично, динамічно, комбіновано, по наростаючій;
- важливі і цікаві факти подавати як опору до початку лекції, під час проведення, із заповненням таблиці, схеми тощо;
- у ході лекції ставити питання, на які учень-читач може отримати відповідь;
- включати фрагменти евристичної бесіди, створювати проблемні ситуації;
- використовувати риторичні фігури (запитання, оклик, обрив та ін.);
- фіксувати на дошці, дисплеї основні (ключові) моменти;
- робити оптимально записи під час лекційного заняття, використовуючи доречні прийоми, форми (скласти тези до одного із питань плану; заповнити таблицю; доповнити схему, таблицю; проспостерігати за запропонованими записами-тезами і зробити доповнення або розташувати їх у логічній послідовності; підготувати повідомлення на основі запропонованих фактів, мовних конструкцій тощо).

Загальний алгоритм, модель фасилітативної поведінки вчителя-лектора й учня-читача під час заняття.

<i>Фасилітативна діяльність</i>	
<i>учителя-словесника</i>	<i>учня-читача</i>
<i>Тема і план лекцій, докомунікативний етап</i>	
оголошує традиційно; за запропонованим початком – продовжити формулювання; доповнити тему уроку в ході співпраці; план оголосити усно або письмово, у простій чи розгорнутій формі	записує; бере участь в обговоренні, робить доповнення, уточнення; формулює остаточний варіант як результат співпраці; складає план як самостійне пізнавальне завдання; самостійно під час лекції вписати у план, тези, ключові слова, сформулювати підпункти

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

<i>Джерельна база літературно-мистецької теми</i>	
пропонує список літератури; готує самостійно, за участю бібліотекаря чи учнів виставку джерел; пропонує бібліографічний каталог на папероносіях або електронний варіант; організовує відбір літератури через Інтернет	записує літературу до уроку; підбирає літературу за проблемою, за темою самостійно; бере участь у підготовці виставки самостійно або в групі з товаришем; презентує літературу із власної книгозбірні; здатний користуватися каталогом у бібліотеці, електронним, через Інтернет
<i>Сприймання та усвідомлення лекційного матеріалу, комунікативна фаза</i>	
повідомляє, виголошує за планом, довільно, змішаний спосіб подачі; представляє матеріал із використанням опор, активних методів і прийомів, наочних, ТЗН, засобів візуалізації; записує на дошці чи/ї дисплеї нові слова, імена, прізвиська, дати, поняття; моделює пізнавальну (проблемну) ситуацію, завдання, запитання	активно слухає; гнучко робить записи до заданого формату вчителем чи самостійно обраного самостійно; записи фіксує традиційним способом, створює опорний конспект, схему, таблицю, логіко-семіотичну модель як на папероносії, так із використанням диктофонів, камери тощо; укладають словник базових слів, понять; беруть участь у моделюванні проблемного літературно-мистецького простору
<i>Висновки та узагальнення</i>	
пропонує завершений варіант як результат пошуку; включає учнів у колективне представлення; сприяє самостійному потрактовуванню результату (усно, письмово, із заповненням мовного конструкту)	записує запропонований варіант; доповнює запропоноване іншими; самостійно фіксує із наступним озвученням; удосконалює запропонований конструкт новими елементами, твердженнями тощо
<i>Рефлексійно-корективні дії</i>	
звертається із запитаннями; використовує прийоми щодо самоцінки співпраці; пропонує визначитися щодо сприйняття і розуміння почутого, опрацьованого; коректує самостійно або за участю учнів-консультантів; пропонує міні-практикум, міні-тестову роту, різні питальники	відповідає на поставлені питання; ставить самостійно запитання, уточнює, конкретизує; здійснює само- (взаємо-) оцінку почутого, виконаного самостійно, в групі; коректує, рецензує написане, почуте; бере участь у перевірці формалізованих компонентів літературної освіти (дати, імена, поняття)
<i>Підсумок, посткомунікативна співпраця</i>	
робить підсумок самостійно, залучає учнів; узагальнює, систематизує матеріал відповідно до теми, проблеми самостійно, за участю школярів; рекомендує список додаткових джерел; перелік варіативних запитань і завдань; пропонує учням-читачам самостійно придумати питання, завдання; готує анкети, питальники, оцінювальні листи щодо сприйняття та представлення лекційного матеріалу, його донесення до слухача	фіксує додаткову інформацію (за потреби); вносить доповнення до джерельної бази; обирає пропедевтичні запитання для обдумування, завдання для виконання; бере участь в оцінюванні лекторських умінь учителя-словесника, змістовності і продуктивності уроку-лекції; виявляє здатність узагальнювати, синтезувати почуту інформацію самостійно, в групі, за підтримкою словесника; структурувати матеріал

Урок-семінар з літератури – особлива групова форма навчального заняття, яка активізує партнерські стосунки суб'єктів/об'єктів літературної освіти, формування літературних компетенцій відповідно до змістових

ліній державного стандарту з метою створення наперед заданого (змодельованого) навчального продукту під час самостійної колективно-групової комунікації, читацької діяльності школярів.

Ця форма заняття сприяє розвиткові діалогіко-полілогічного мовлення учнів-читачів засобами літературного матеріалу, формує самостійність під час аналізу та інтерпретації художніх творів, у роботі з теоретико-літературними поняттями, літературно-критичними статтями та іншими джерелами.

Урок-семінар із літератури тісно пов'язаний із лекційним заняттям і традиційним уроком закріплення теоретичних знань і повторювально-узагальнювальним. На семінарі учні поглиблено опрацьовують порушені на уроках і лекціях теоретичні питання літературної теми, під новим ракурсом осмислюють її місце в літературно-мистецькому просторі, систематизують й узагальнюють теоретичні знання. Відповідно теоретична частка заняття ще залишається домінуючою і розглядається учнями та вчителем літератури в системі. У структурно-часовому форматі можна це представити так: $T - 60\% + II - 40\%$ або $T - 70\% + II - 30\%$, де T – «теорія», II – «практика». Запропонований формат або інший варіант може бути обумовлений різними рівнями готовності учнів-читачів до роботи в такому режимі, метою, різновидом семінарського заняття тощо.

Основними завданнями уроку-семінару з літератури є:

- закріплення, розширення, поглиблення літературних знань учнів-читачів, які вони отримали раніше під керівництвом учителя або/і самостійно;
- формування здатності та розвиток умінь і навиків планувати, організувати самостійну літературну освіту, читацьку діяльність;
- реалізація диференційованого підходу до літературної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей учнів-читачів;
- розвиток в учнів-читачів пошуково-творчих знань та навичок під час літературно-мистецької діяльності;
- створення синергетико-аксіологіко-акмеологічного простору для формування духовно-естетичної Я-особистості.

Як проміжний різновид він може бути основою для розроблення системи уроків-семінарів із літературної теми, яка вивчається. Класифікація різновидів уроків-семінарів із літератури має враховувати наукові засади, запропоновані як науковцями-дидактами (Ю. Мальований, Н. Островерхова, В. Паламарчук), так і вченими з методики літератури (Н. Волошина, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Г. Токмань, З. Шевченко). Відповідно, різновиди уроку-семінару можна подати, беручи до уваги один із аспектів або в комплексі: дидактична мета, спосіб проведення, характер навчального матеріалу, домінуюча форма комунікації та ін. Вибудовуючи

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

типологічну класифікація різновидів уроків-семінарів із літератури виходимо з позиції наукової оптимальності, продуктивної доцільності, специфіки літератури як мистецтва слова та практичності в застосуванні. Можливий варіант *класифікації типів і різновидів уроку-семинару з літератури: випереджувальний семінар* (просемінарські, підготовчі, випереджувальні – Ю. Мальований, Н. Островерхова), *навчальний семінар* (власне семінарські заняття, навчальні семінари, науковий семінар – Ю. Мальований, Н. Островерхова, О. Куцевол), *підсумковий семінар* (міжпредметні семінари, узагальнюючі семінари, синтетичні семінари – Ю. Мальований, Н. Островерхова, О. Куцевол).

Випереджувальний семінар передбачає самостійне вивчення учнями нескладної за змістом і невеликої за обсягом літературної теми після детального інструктажу вчителя-словесника. Мета – формування вмінь самостійної роботи з літературознавчими працями по відборі суттєвого інформативного, фактологічного, аргументованого матеріалу до заздалегідь визначених питань або/і проблем, які будуть озвучені/проговорені під час заняття. Наприклад, вивчення життєпису письменника, творчість якого вони вивчали в середніх класах; теми, які дотичні до інших дисциплін: зарубіжна література, мистецтво, музика – «Романтизм»; історія, кіно, театр, інші літератури – «Голодомор – геноцид нації», «Культура XIX ст.» та інші.

Навчальний семінар проводиться з метою поглиблення теоретико-літературних знань, умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори, вироблення навичок поєднувати літературознавчі знання з досвідом читацької діяльності, виявляючи при цьому здатності брати участь в обговоренні визначених питань/проблем, дискутувати, виступати з повідомленням/доповіддю, аналізувати факти, різні точки зору критиків, літературознавців, письменників, митців тощо, робити висновки.

Підсумковий семінар передбачає формування умінь і навичок учнів-читачів до самостійної систематизації й узагальнення літературно-критичного матеріалу після вивчення обсягової і складної теми, розділу, курсу літератури. Темі можуть бути моно- або/і поліінтегральні за спорідненою спільною проблемою з декількох предметів, що потребує більшого рівня підготовки суб'єктів навчально-пізнавального процесу. Такий семінар має назву *інтегрований, інтегральний* або/і *міжпредметний, синтетичний*. Його мета – на теоретичному рівні забезпечити розуміння, встановлення учнями-читачами різних зв'язків у літературно-мистецькому просторі:

– контактено-генетичні зв'язки національних і міжнаціональних літератур, видатних майстрів художнього слова (спільні джерела творів; запозичення й наслідування; переклади і переспіви);

– типологічні зв'язки на встановлення спільності єдностей, аналогій у літературі й мистецтві (теми, мотиви, сюжети, ідеї, образи, літературні школи, течії, напрями);

– міжтекстуальні зв'язки: проблемно-тематична єдність; близькість літературних і мистецьких творів (тема часу чи хитності життя; людина-герой, людина-трудівник; «чистота серця»; ідея «сродної праці»; вірність і зрада; любов і ненависть; екологія Всесвіту і душі тощо);

– теоретико-літературні знання і художньо-мистецькі явища: виявлення наявності у структурі теоретичного матеріалу інформаційно-вузлових зв'язків, створення взаємної опори для засвоєння провідних понять, фактів, положень (романтизм у європейській і вітчизняній літературі; художній образ і прийоми зображення; портретні деталі в літературі і мистецтві; експресіонізм (імпресіонізм ...) у літературі, живопису, музиці тощо).

Учнівська конференція як різновид міжпредметного семінару передбачає спільне обговорення найбільш суттєвих, узагальнених, інтегративних тем, проблем, питань усіма суб'єктами літературної освіти, які впливають із декількох споріднених дисциплін, курсів.

Учнівська конференція сприяє формуванню літературно-мистецьких знань, читацьких умінь і навиків, закріпленню норм читацької діяльності під час самостійної спільно-пізнавальної співпраці суб'єктів/об'єктів літературної освіти, де пріоритетними будуть фасилітативні стосунки: *«учень-читач – літературно-мистецький матеріал – автор (літературний герой) – джерела комунікації – учитель-словесник»*.

Метою учнівської конференції є поглиблення, зміцнення та розширення діапазону літературно-мистецьких знань; формування духовно-естетичної системи цінностей, креативної Я-особистості учня-читача; формування позитивного, толерантного ставлення до інших культур, позицій, думок; розвиток та саморозвиток творчих здібностей учнів-читачів, риторичної компетенції, уміння вступати в бесіду, вести дискусію, відстоювати свою точку зору, позицію як читача, так і громадянина тощо; формування позитивного ставлення до самостійного пошуку літературно-мистецької інформації, набуття умінь будувати виступ, повідомлення, доповідь; створення передумов самовизначення, самовдосконалення, самореалізацію, самовиховання учня-читача як самодостатньої Я-особистості.

Учнівська конференція з літератури передбачає поглиблене вивчення, опрацювання учнями-читачами матеріалів підручника, пошук відповіді на питання, визначені проблеми в додатковій літературі, шляхом самостійного пошуку через бібліографічні каталоги, за літературно-мистецькими сайтами Інтернету тощо, формуючи власну точку зору та матеріалізуючи її в своїй відповіді, повідомленні чи/і доповіді.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Уроки-конференції вчать учнів-читачів стисло, виразно, аргументовано й толерантно висловлювати свої думки в дискусіях, як аргументи, факти, використовувати переконливий літературно-мистецький матеріал.

Типологія уроку-конференції може мати такий варіант: теоретико-літературна, читацька (за художнім твором, творчістю одного або декількох письменників). Кожен із запропонованих типів може мати свої *різновиди* залежно від мети, форми, засобів навчання, зібраного матеріалу тощо: *оглядова, підсумкова, проблемна, тематична, віртуально-дискусійна, аудіо-, відеоконференція, в режимі он-лайн* і т. ін.

Теоретико-літературна учнівська конференція проводиться з однієї або кількох пов'язаних між собою актуальних проблем у літературному процесові, які викликані появою нових теоретико-літературних понять, явищ чи потребою переосмислення традиційних літературних норм у новому суспільному, соціальному чи/і мистецькому просторі: «Химерна література і мистецтво: реалії сприйняття і можливості так мислити»; «Фентезі і фантастична література в молодіжному середовищі»; «Реалізм і модернізм як право на життя в постіндустріальному мисленні сучасного читача»; «Народознавство, модернізм, постомодернізм і сучасний читач» тощо. Її метою є усвідомлення, переосмислення та систематизація теоретичних знань у галузі літературознавства, мистецтвознавства, культурології тощо; поглиблення знань, стимулювання пізнавальної активності, сприяння вияву читацької й особистісної самодостатності сучасного школяра; формування колективних, міжгрупових та особистісних відносин під час пошуку та озброєння кожним себе-Я-читача як інтелектуального, кваліфікованого, компетентного знавця теорії літератури, мистецтва тощо.

Читацька конференція може проводитися як оглядова, підсумкова, проблемно-тематична, міжпредметна за творчістю окремого або групи письменників, за обсяговим одним або кількома спорідненими літературно-мистецькими творами тощо.

Організація уроку-конференції з літератури складається з чотирьох етапів: підготовчий, докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний.

Алгоритм уроку-конференції ураховує його мету, етапи підготовки та проведення і може бути таким: I частина – *«завчасне повідомлення теми конференції → визначення мети і плану проведення → підбір необхідної літератури → створення ініціативної групи учнів із підготовки до конференції → розподіл ролей (доповідач, співдоповідач, опонент, рецензент тощо) → рекомендації, пам'ятки з підготовки до конференції → інструктування та консультування учасників → підготовка необхідного матеріально-технічного забезпечення»*; II частина –

«оголошення теми, доповідей, співдоповідей, виступів → затвердження регламенту роботи (якщо попередньо програмою підготовки не було визначено) → підтримка робочої обстановки ведучим → концентрація уваги учнів-читачів на темі конференції → дотримання чіткої процедури її проведення → активізація навчально-пізнавальної діяльності учасників конференції → забезпечення толерантного сприйняття змісту повідомлень → підведення результатів конференції: колективно, з вивченням думки-оцінки її результатів, залучаючи самих учасників, незалежних експертів, опонентів чи/і членів журі → прийняття рішень, резолюцій, звернень тощо».

Структурно-часовий формат учнівської конференції передбачає наявність двох частин: *пленарної – теоретичної*, де виголошуються доповіді, їх має бути 3-4-5 від 7 до 15 хвилин; *практико-орієнтованої*: обговорення тез доповідей, виступи співдоповідачів, які поглиблюють запропоноване під час пленарного засідання, виступи опонентів, за потреби – рецензентів, експертів, вивчення оцінки результативності, якості сприйняття й усвідомлення почутого тощо. Відповідно, часова частка становитиме: *I частина – Т – 80 % + П – 20 %; II частина – Т – 40 % + П – 60 %.*

Модель компетенцій, якими має оволодіти учень-читач як доповідач, співдоповідач, виступаючий на семінарському занятті:

- працювати з книгою (критичною, науково-популярною, публіцистичною, довідковою) та іншими паперовими джерелами;
- відбирати інформацію за допомогою Інтернет-ресурсів;
- аналізувати прочитаний, зібраний літературно-мистецький матеріал;
- відбирати головне й значуще для майбутньої доповіді, повідомлення;
- структурувати та компонувати відібраний літературно-мистецький матеріал;
- викладати думки самостійно, послуговуючись записами, інформаційними технологіями, технічними чи/і візуальними засобами;
- володіти монологічним, діалогічним, полілогічним мовленням;
- створювати усні та письмові тексти виступу, повідомлення або/і доповіді;
- оптимально вибирати темп виголошення доповіді, повідомлення;
- користуватися різноманітними прийомами активізації уваги учнів-слухачів, учасників семінару, конференції тощо;
- налагоджувати контакт зі слухачами, відчувати, наскільки пропонувані тексти ними сприймаються;
- реагувати на поведінку слухачів-учнів, мобільно перебудовувати тактику виголошення задалегідь підготовленого тексту.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Будь-який із типів і різновидів уроку-семінару з літератури вимагає від учителя-словесника ретельної підготовки, чіткого визначення теми, формулювання питань/проблем для обговорення, диференційованих та особистісно зорієнтованих завдань, завчасного доведення до відома школярів плану заняття, списку рекомендованої літератури, організації виставок літератури та необхідних матеріалів у статичному та динамічному варіантах, чіткого режиму інструктування та консультування і т. ін.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів-читачів на семінарі залежить від зовнішніх впливів та внутрішнього протікання, яка забезпечується вчителем літератури на різних рівнях її етапах: підготовчому, докомунікативному, комунікативному і посткомунікативному (підсумковому, заключному) – див. табл. «Фасилітативна діяльність учителя літератури та учня-читача на уроці-лекції». До зовнішніх впливів віднесемо вибір формату уроку-семінару: у групах, «круглий стіл», «мозковий штурм», семінар-виставка, презентація тощо; до внутрішніх належить: повідомлення і доповіді, бесіда, евристична бесіда, вибір опонентів і рецензентів, мікродискусія, проблемні ситуації тощо.

Алгоритм семінарського заняття: *«організація → вибір літературно-мистецької теми → прогнозування літературної освіти → проект (модель) заняття → інструктування учнів-читачів → розкриття теми + активізація читацької діяльності → результативність співпраці».*

Коментар алгоритму: *«організація (докомунікативно-гностична діяльність словесника: збирання, вивчення літературно-мистецького матеріалу та його відбір) → вибір теми → прогнозування (цілеутворення – постановка СНЦ (системи навчальних цілей) + ГКР (гарантованого, планованого, очікуваного, кінцевого результату) → проект (модель) заняття (підготовча діяльність У + Ч (учителя літератури – учнів-читачів: тема, проблема, план, література, формат проведення) → інструктування – Ч (доповідачі, опоненти, рецензенти) → розкриття теми (моделювання навчальних ситуацій: доповіді, повідомлення, виступи опонентів, рецензентів тощо) + активізація читацької діяльності (резюме-коментар словесника, постановка питань, мікродискусія, проблемна ситуація, презентація виставки тощо) → результативність співпраці (узагальнення, підведення підсумків)».*

Лабораторне заняття – одна з форм організації літературно-мистецької освіти та читацької діяльності, яка передбачає більш самостійне опрацювання/прочитання/вивчення школярами необхідного матеріалу за допомогою підручника, посібника, архівних джерел, документів тощо з використанням одного із видів носіїв інформації (паперо-, електронноносій, аудіо-, відеоматеріал, Інтернет-ресурси тощо). З уроком засвоєння нових літературно-мистецьких знань та лекційним

заняттям поєднує спільність дидактичної та мистецької мети, а відрізняє висока ступінь самостійності читацьких дій (у першому випадку), в другому – інші джерела навчально-пізнавальної інформації. Модель стосунків між суб'єктами учіння дещо інша – фасилітативна, де успіх у досягненні запланованої мети залежатиме від того, наскільки в учня-читача сформовано здатність бути організатором, консультантом, партнером співпраці. Лабораторне заняття, як правило, є проміжним між семінарським і практичним. Результатом самостійної діяльності в підготовці до лабораторного заняття є виконання, підготовка лабораторної роботи. Форму і кількість учитель визначає самостійно, керуючись принципами доцільності, оптимальності, доступності, системності, гнучкості.

Лабораторна робота є одним із видів самостійної наукової, дослідно-пошукової або/і творчої роботи учня-читача за вивченим літературно-мистецьким матеріалом. Визначається й регламентується програмно-тематичним планом літературної освіти (календарно-тематичним планом) й заздалегідь доводиться до відома школярів, дирекції навчального закладу з метою уникнення перенавантаження.

Лабораторна робота виконується письмово, може бути представлена як реферат, повідомлення, доповідь, стаття, есе, нарис, поетичний або/і епічний, драматичний текст тощо; підготовлений проект, схему, таблицю, модель і т. ін.; заповнений лист лабораторної роботи. Наприклад: партитура тексту для виразного читання; структура й елементи форми художнього твору; система віршування; віршовий розмір і римування; тропи і стилістичні фігури; композиція та сюжетні елементи художнього твору; індивідуальний стиль письменника й т. ін. Лабораторна робота може виконуватися різними способами, представлятися традиційно і з залученням інформаційних технологій, подаватися на папероносієві чи в електронному варіанті, демонструватися в класі чи дистанційно, із використанням різних комунікаційних каналів і режимів тощо.

Різновиди лабораторного заняття: з художнім текстом; з літературно-критичною статтею (статтями), підручником; з літературно-мистецькими документами (архівні та мемуарні джерела).

Лабораторне заняття за художнім текстом передбачає самостійне виконання школярем читацьких дій щодо сприйняття, осмислення, усвідомлення тканини та ідейно-художнього наповнення твору; інтерпретування, аналізування, синтезування, узагальнення здобутої інформації; творення власного (оригінального) тексту; формування образного, логічного та критичного мислення; самовиховання «Я-творча особистість».

Лабораторне заняття (робота) за художнім текстом, як правило, є випереджувальним, проводиться (пропонується школярам) до читання

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

художнього твору. Учні цілеспрямовано або/і мимовільно виконують завдання, метою яких є вияв здатності самостійно інтерпретувати, аналізувати, створювати власні тексти. Вивчення і розгляд художнього твору в такий спосіб передбачає зворотній шлях читацьких дій, коли над учнем не тяжіє офіційне потрактовування ідейно-художнього змісту, сприяє самостійному вияву здатності щодо оцінки художньої вартісності літературно-мистецького полотна.

Такий різновид заняття може бути спрямовано на:

- формування яскравого, цілісного образу художньо-змодельованих картин, подій, образів;
- самостійне знайомство з авторською інтерпретацією подій, явищ, персонажів;
- формулювання, аргументація власних висновків і оцінок щодо художньо-мистецької вартісності прочитаного/побаченого твору;
- осягнення сюжетно-змістових ліній, колізій художнього твору, жанрово-стильової манери письма автора без впливу офіційної точки зору;
- формування аксіологічної компетентності читача, здатності його вичленяти, приймати як особистісно зорієнтовану програму можливого виходу чи/ї прогнозування свого майбутнього відповідно до представленої системи цінностей із урахуванням специфіки змалювання уявної картини життя в художньому творі;
- адекватне сприйняття, інтерпретування текстів класичної літератури відповідно рівневі читача, його інтелектуально-вольових можливостей, часового простору й впливів на прочитання підтекстів і смислів у нову добу.

Для реалізації визначеного необхідно вибудувати систему пізнавальних завдань, які засвідчать рівень сформованості читацької компетентності школярів щодо самостійної роботи з художньо-мистецьким твором. Особливістю системи завдань є їх диференційованість залежно від рівня читацьких реакцій на літературно-мистецький текст, особистісна зорієнтованість на літературно-мистецькі смаки й уподобання школярів, нестандартність у формулюванні та можливість їх представлення як результативно-творчої роботи. Тоді **класифікація літературно-пізнавальних завдань** може мати такий варіант:

Перша група – рецептивно-відтворювальні завдання: різні види переказування (детальне, стисле, вибіркове, від свого імені, автора, літературного персонажа, творче тощо); виписування образних висловів, групування літературних персонажів, складання різних планів (простий, складний, цитатний, змішаний тощо), словника лексики твору, мови персонажа; графічне й логіко-семіотичне предствалення сюжета літературного твору, його композиції; скласти ..... і т. ін.

Друга група – *відтворювально-оцінні завдання*: називання фактів із життя літературних персонажів, письменника, встановлюючи або/і пояснюючи можливі зв'язки; переказування змісту епізодів, картин, подій, описаних у творах, із висловленням свого ставлення до прочитаного; інтерпретування, пояснення відчутого, пережитого під час і постчитання та ін.

Третя група – *позиційно-конструктивні завдання*: на побудову монологу за прочитаним текстом; на виявлення розуміння підтексту картин, подій тощо; на здатність давати оцінку зображуваному, аналізувати та синтезувати літературний матеріал, послуговуючись теоретико-літературознавчим інструментарієм; на творення власних текстів у відповідності до жанрово-стильової манери письма автора (оповідання, казка, етюд, вірш і т. д.; імпресіоністичний, сюрреалістичний текст; перетворення епічного тексту в драматичний; складання дії, яви до драматичного або/і епічного твору; підготовка власної розв'язки конфлікту тощо).

Четверта група – *оригінально-позиційні завдання*: на реконструювання змодельованої картини художнього твору, продовження сюжетно-змістової лінії, заміну або доповнення епізодів, сцен тощо; моделювання розв'язки, експозиції, кульмінаційних моментів і т. ін.; на творення власних, оригінальних текстів у відповідності до жанрово-стильової манери письма автора або за власною концепцією.

Лабораторне заняття за літературно-критичною статтею (статтями), підручником може бути спрямоване на формування здатності працювати з літературно-критичними матеріалами, формування критичного та логічного мислення, кваліфікованого й компетентного виконання функцій «Я-літературознавець».

Робота з літературно-критичною статтею передбачає:

- удосконалення аналітико-синтетичних умінь, логічного та критичного мислення під час роботи з літературно-художньою критикою;
- формування здатності розрізняти об'єктивні історико-суспільні факти та їхнє суб'єктивне тлумачення художником слова;
- розуміння критичної статті не тільки як орієнтир аналізу, інтерпретації художнього твору, а як модель мислетворчого процесу розумінні/нерозуміння, сприйняття/несприйняття доби, висловлення своєї позиції;
- проникнення в сутність позиції письменника і критика, щоб самостійно визначитися в довершеності літературно-мистецького явища;
- вироблення вміння самостійно робити висновки, висловлювати свою читацьку позицію, давати оцінку персонажів, майстерності автора, художньому творові тощо;

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

- порівнювати різні літературно-мистецькі оцінки-позиції критиків, що містяться в різних навчальних посібниках, виявляти мотиви і причини розбіжностей;

- формування толерантного ставлення до наявності різних точок зору на художньо-змодельовані факти минулого і сучасного;

- вести конструктивну і виважену дискусію з приводу літературно-мистецького явища чи/ї творчої постаті, послуговуючись різними жанрами критики.

Лабораторне заняття даного різновиду потребує прискіпливого відбору літературно-критичних статей і врахування таких моментів:

- змістовність і доступність літературно-мистецького матеріалу для сприймання учнями;

- чіткість, логічність викладу думок і позицій критика про письменника, письменника як науковця про колегу-митця;

- відповідність науковим положенням, розвитку світового і вітчизняного літературно-мистецького процесу запитам сучасного читача;

- наявність кількох точок зору в одній або кількох статях на одну й ту ж тему, проблему;

- можливість зіставляти різні підходи, оцінки, щоб викликати наукову чи/ї літературну дискусію;

- наявність однорідних фактів, які забезпечать можливість зіставляти, систематизувати, узагальнювати, робити аргументовані висновки;

- наповненість матеріалів прикладами, фактами, які розкриють духовний світ митців слова, мистецьку своєрідність творчості письменника, оригінальність мислення, світосприйняття, внесок у вітчизняну та світову літературу тощо.

Вивчення літературно-критичних статей старшокласниками можливе як на уроках, так і на факультативних заняттях, курсах за вибором, у гуртковій роботі тощо й передбачає врахування такої парадигми: *«об'єкт уваги критика: автор → художній твір → літературно-мистецький процес ← читач»*.

Жанри літературно-художньої критики, які є органічною складовою літературної освіти школярів, включають: статті, літературні портрети, рецензії, монографії. Кожен із них має свої різновиди і перебуває на межі критики й мемуаристики. До запропонованого заняття включатимемо ті, які тяжіють до об'єктно-наукового представлення автора і його твору в літературно-мистецькому процесі.

Різновиди жанру **статті**: теоретична, полемічна, оглядова, нотатки критика; **рецензії** на художній твір, творчий доробок автора: анотація, відгук, журнальна рецензія, проблемна рецензія; **портретна характеристика письменника**: літературний портрет, творчий портрет,

художня біографія; виступи з нагоди ювілейних дат, подій; нікрологи; **монографія:** за однією темою, проблемою, одноосібна, у співавторстві – подаються розділи, параграфи, уривки відповідно до навчально-пізнавальної мети та вікових і читацьких моливостей школярів.

Технологія вивчення літературно-критичних статей передбачає дотримання таких етапів: *підготовчий, докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний.*

Підготовчий етап: відбір для вивчення літературно-критичних статей, рецензій різного спрямування; вибір статті (статей), необхідних матеріалів, засобів навчання відповідно до мети літературної освіти старшокласників із урахуванням напряму та профільного спрямування.

Докомунікативний етап: визначення системи запитань і завдань за літературознавчим матеріалом; прогнозування системи навчальних цілей самоосвітньої та активної читацької діяльності школярів; проектування можливих проблемних ситуацій за критичною статтею; можливість збору інформації учнями-читачами з використанням інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів тощо.

Комунікативний етап передбачає дві моделі: *безпосередній розгляд науково-критичного тексту і літературно-критична діяльність учня-читача.*

Пропонуємо **можливі варіанти ситуацій**, які вчитель обере і вибудує відповідно до обраної моделі співпраці: інтелектуально-вольова підготовка читачів; введення школярів у літературознавчий простір обговорюваної теми; визначення базових понять, термінів, ключових слів для розуміння предмета обговорення; читання та коментування статті словесником; повторне вчитування в критичний матеріал старшокласниками; відповіді на запитання, обговорення порушених проблем; чотириформатне опрацювання статті: план, тези, конспект, виписки (разом, у групах, індивідуально, самостійно вдома); діалогічно-екзистенційна робота з критичними матеріалами; виконання завдань на розвиток інтелектуально-вольових, світоглядних рис учня-читача, на зіставлення двох і декількох однопланових або/і різнопланових статей на той самий твір, мистецьку постать; створення ситуацій: «конфлікт інтерпретацій», «обери свою позицію»; підготовка монологів, діалогів і полілогів за критичним матеріалом із відстоюванням своєї позиції і т. ін.

Посткомунікативний етап: самостійне осмислення почутого, прочитаного, висловленого; складання літературно-критичних текстів різних різновидів за аналогією, власних, оригінальних; участь у культурологічному житті письменників, митців рідного краю, регіону, держави; участь у роботі МАН, конкурсах науково-творчих робіт тощо.

Алгоритм лабораторного заняття за літературно-критичною статтею:

«вибір літературно-критичного матеріалу → відбір необхідної статті → колективний розгляд наукового тексту → аналітико-синтетична діяльність учня-читача та її активізація (план → тези → конспект → виписки) → складання власного критичного тексту різного жанру (в класі → самостійно) → участь у літературно-критичній, науково-творчій діяльності → рефлексивно-корекційна співпраця учня-читача – учителя-філолога на фасилітативній основі → очікуваний результат».

Системний підхід до вивчення літературно-критичної спадщини, теоретико-літературних понять сприятиме безпосередньому особистісному зорієнтованому сприйняттю художнього твору, утвердженню самодостатності кожного суб'єкта/об'єкта літературно-мистецького процесу, умінню самостійно осмислювати й адекватно оцінювати сучасний літературно-мистецький процес у вітчизняному та світовому вимірах.

Лабораторне заняття за літературно-мистецькими документами (архівні та мемуарні джерела) – форма навчального заняття, яка передбачає поглиблення літературної освіти школярів засобами архівних і мемуарних джерел як в урочній, так і позакласній діяльності, сприяє підвищенню інтересу до вітчизняної та зарубіжної літератур, формує здатність працювати з таким видом матеріалів у різних освітньо-культурологічних, музейних, архівних закладах тощо.

До архівних і мемуарних матеріалів можна віднести: речові та майнові джерела (предмети, якими користувався митець; одяг, канцелярські приладдя, майновий і земельний спадок тощо), приватні та офіційні документи (про народження, арешт, викуп із кріпацтва, про реабілітування, укази, накази, рішення про нагороди, присвоєння звань тощо); об'єктні мемуари (події, ситуації, люди); суб'єктні мемуари (сам про себе); синтетичні мемуари (поєднання об'єкт-суб'єктних мемуарів). До мемуарів належать: листи письменника, різні види щоденникових записів, записна книжка письменника, нотатки митця, есе, літературний портрет, творчий портрет (ювілейний вечір, виставки), художня біографія (оповідання, повісті, романи автора).

Лабораторне заняття з архівними та мемуарними джерелами (матеріалами, документами) сприяє:

– умінню самостійно обирати базові заклади для пошуку необхідних літературно-мистецьких джерел відповідно до визначеної проблеми, теми, постаті, події, явища тощо;

– виробленню навичок самостійної роботи з документами-оригіналами та адаптованими текстами;

- розвиткові критичного мислення, здатності аналізувати й синтезувати зібраний літературно-мистецький матеріал;
- глибшому виявленню основ творчого процесу письменника, індивідуально-авторської специфіки, аналізу й оцінці художнього твору в контексті особистісного та суспільного сприйняття-відображення картин життя;
- виявленню неповторності автора мемуарних джерел, розкриттю еволюції його світогляду з точки зору відображення тих процесів, які відбувалися чи змодельованих можливих життєвих ситуацій;
- поглибленню відомостей про жанри й специфіку сучасної мемуаристики та вияву можливостей архівних матеріалів у процесі літературної освіти школярів.

Лабораторне заняття такого різновиду передбачає дотримання вже визначених етапів співпраці, системи завдань із матеріалами і може бути як варіант та аналогічним до вже описаних лабораторних занять.

Лабораторне заняття за архівними та мемуарними джерелами (літературно-мистецькими документами) включає такі 5 складових: організаційно-прогностична (підготовча), самостійно-пошукова (докомунікативна), аналітико-синтетична (докомунікативна), діяльнісно-результативна (комунікативна), рефлексивно-корективна (посткомунікативна – реалізується в умовах класу або/і самостійно учнем-читачем, вчителем літератури).

Алгоритм лабораторного заняття з архівними та мемуарними джерелами передбачає:

1-й етап: *«визначення теми → мотивація вибору → формулювання системи навчальних цілей, очікуваних (планованих) результатів → висунення літературно-мистецьких проблем»;*

2-й етап: *«вибір і відбір архівних і мемуарних джерел → самостійне або/і колективне знайомство з текстами»;*

3-й етап: *«аналізування та систематизація зібраного матеріалу за інструкцією або/і самостійно → визначення моделі матеріалізації зібраного, проаналізованого й систематизованого літературно-мистецького матеріалу → вибір форми й способу презентації наукового продукту»;*

4-й етап: *«представлення й захист напрацьованого матеріалу → колективне обговорення результатів роботи з архівними (мемуарними) джерелами (творчий індивідуальний, груповий чи/і колективний звіт; виступ-захист представників; фронтально-узагальнююча бесіда; захист проєкту з допомогою інформаційних технологій тощо)»;*

5-й етап: *«резюме вчителя щодо змістової діяльності читачів-дослідників → формулювання загального підсумкового висновку →*

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

самооцінка та взаємооцінка дослідно-пошукової діяльності груп, учнів-читачів → оцінювання роботи школярів словесником».

Важливо вибудувати вчителеві систему завдань для можливого об'єктивного оцінювання літературної компетентності старшокласника, який працюватиме з літературно-критичними, архівними та мемуарними матеріалами:

Перша група – *рецептивно-відтворювальні завдання*: різні види переказування (детальне, стисле, вибіркове, від свого імені, автора (-ів), літературного персонажа, творче тощо); виписування висловів, тез, аргументів, фактів та їх групування, класифікація; складання різних планів (простий, складний, цитатний, змішаний тощо), понятійно-термінологічного словника статті; графічне й логіко-семіотичне представлення статті або/ї статей за темою, проблемою т. ін.

Друга група – *відтворювально-оцінні завдання*: називання фактів із життя письменника, які виділено критиком для встановлення або/ї пояснення можливих зв'язків; констатування тверджень, думок, оцінок критиками тих літературних явищ, які ними вичленено зі спадщини письменника; переказування/називання аргументів, які підтверджують або/ї спростовують висловлену тезу одним або/ї декількома критиками; висловлення свого ставлення до прочитаного, проаналізованого критиком матеріалу, літературно-мистецького явища; інтерпретування, пояснення тверджень, думок, позицій літературного критика у зіставленні із власними та ін.

Третя група – *позиційно-конструктивні завдання*: на побудову монологу за опрацьованим літературно-критичним матеріалом; на виявлення розуміння підтексту висловленого критиком, його позиції (відкритої/прихованої); на здатність давати аргументовану власну оцінку матеріалові, послуговуючись теоретико-літературознавчим інструментарієм; на творення власних літературно-критичних текстів у відповідності до жанрово-стильової манери письма автора (повідомлення; рецензії на художній твір, творчий доробок автора: анотація, відгук, журнальна рецензія, проблемна рецензія).

Четверта група – *оригінально-позиційні завдання*: на реконструювання змодельованої оцінки художнього твору одним або/ї декількома критиками в різні часи; продовження сюжетно-змістової лінії літературно-критичного матеріалу, заміну або доповнення фактів, аргументів, прикладів тощо; моделювання та творення власних текстів, різних видів літературно-критичних матеріалів: жанрові статті (теоретична, полемічна, оглядова, нотатки критика); рецензії на художній твір, творчий доробок автора (анотація, відгук, журнальна рецензія, проблемна рецензія); портретна характеристика письменника на папероносієві та з використанням

інформаційних технологій, презентацій (літературний портрет, творчий портрет, художня біографія); виступи на шкільних конференціях з нагоди ювілейних дат, подій; некрологи; підготовка дослідно-пошукових робіт (за однією темою, проблемою, одноосібна, у співавторстві – подаються розділи, параграфи, уривки) т. ін.

Для лабораторних занять і виконання лабораторних робіт учитель літератури готує рекомендації школярам, інструктивні та довідкові матеріали (пам'ятки, орієнтовні основи дій, адреси літературно-мистецьких музеїв, архівних закладів їх електронні адреси, сайти літературно-мистецького, культурологічного спрямування тощо). Кожен суб'єкт такого заняття перебуває у фасилітативному просторі: консультує один одного, координує та за необхідності коригує діяльність класу, колективу, групи взагалі та кожного зокрема.

Лабораторне заняття може бути проведено: в реальному літературно-мистецькому чи архівному закладі, колективно, групами чи індивідуально; на основі віртуального відвідування музеїв, екскурсій, експозицій і т. ін. шляхом використання Інтернет-засобів, матеріалів на електронних носіях, застосовуючи необхідні прийоми збору інформації, їх оброблення та навчально-дослідної діяльності.

Практичне заняття – форма навчального заняття, під час якого словесник організовує дії школяра на детальне осягнення та усвідомлення теоретичного матеріалу або/і окремого аспекту, питання через практико-орієнтовану, самостійну, аналітико-синтетичну читацьку діяльність. Таке заняття передбачає формування читацьких умінь і навичок практичного застосування теоретико-літературних знань шляхом індивідуального виконання системи відповідно сформульованих літературно-мистецьких, комунікативно-виконавських завдань, пізнавально-читацьких задач, представлення творчо-пошукової роботи тощо.

Різновиди практичного заняття залежать від дидактичної мети, специфіки літератури як мистецтва слова та узгоджуються з традиційною класифікацією уроків літератури: *практичне заняття за темою (тематичне)* – формування та узагальнення літературно-мистецьких тематичних знань і умінь; *міжпредметне (інтегроване, синтетичне) практичне заняття* – формування предметних умінь на основі теоретичних знань двох і більше суміжних чи/і неоднорідних предметів і дисциплін (зарубіжна література, світове мистецтво, історія; література, історія, мистецтво; література, філософія, психологія; література, україно-, народо-, людино-, громадянознавство; література, соціологія, інформатика; література, інформаційно-комп'ютерні технології тощо); *практикуми (з аналізу художнього твору; з виразного читання; з лінгвістичного, літературознавчого аналізу художнього твору; з написання (складання)*

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

художніх, наукових текстів і т. ін.) – формування літературно-мистецьких, комунікативно-виконавських, пізнавально-читацьких, творчо-пошукових умінь і навичок тощо.

Найважливішими функціями практичних занять є: формування читацьких умінь і навичок; узагальнення та систематизація літературно-мистецьких, теоретико-літературних знань, умінь і навичок. Відповідно таке виконання функцій межує з традиційною класифікацією уроків, а саме: формування та узагальнення. Практичні заняття в системі профільного навчання передбачають організацію літературної діяльності читачів, формування та узагальнення відповідних умінь і навичок у специфічних умовах, а саме:

- висока самостійність читацької діяльності школярів у системі літературно-мистецької освіти;

- уміння і навички самостійного виконання системи навчально-пізнавальних та читацьких завдань і задач щодо досягнення літературно-мистецького матеріалу;

- здатність самостійного використання в читацькій діяльності лабораторного обладнання у вирішенні літературно-мистецьких завдань: засобів навчання як традиційних (портрет, ілюстрація, виставка книг тощо під час виступу), так й оновлених та інноваційних (аудіо-, відеоматеріалів, Інтернет-ресурсів, комп'ютерних технологій тощо);

- уміння самостійного проведення дослідно-пошукової, експериментальної літературно-мистецької діяльності до урочних і позаурочних літературних занять та у підготовці роботи в системі Малої академії наук.

Практичні заняття таким чином витримуватимуть вимоги виконання дидактичних і мистецьких принципів: зв'язок теорії і практики; розвиток літературно-пізнавальних і мистецьких здібностей; самостійності та креативності; формування умінь і навичок, необхідних для майбутнього життя і самоосвіти; спостережливості за розвитком літературно-мистецьких явищ; системності і науковості в підготовці літературно-мистецького продукту (виступ, анотація, дослідження за проблемою, стаття, есе тощо).

Теоретична частка літературної освіти школярів на такому занятті поступається формуванню практико-зорієнтованим читацьким діям. Відповідно структурно-часовий простір практичного заняття може бути таким: ***T*** – 40 % + ***II*** – 60 % або ***T*** – 30 % + ***II*** – 70 %. Запропонований формат є умовним і залежить від багатьох факторів: рівня інтелектуальних і вольових можливостей, сформованості реакцій учня на літературно-мистецький твір, уміння працювати самостійно з художнім текстом, критичним матеріалом, здатністю використовувати та застосовувати під час читацької діяльності необхідні засоби навчання, від навиків дослідницької роботи й т. ін.

Можливі варіанти завдань практичного заняття:

- розвиток самостійності читача в процесі підготовчої діяльності по збору/відбору літературно-мистецького матеріалу;
- формування критичного мислення учня-читача до зібраного матеріалу, уміння його аналізувати, класифікувати, систематизувати, незалежно від однозначності чи/і протиріч, виявлених у літературно-критичних працях;
- вироблення навичок до самостійного інтерпретування, реінтерпретації, аналізування, постінтерпретації літературно-мистецьких текстів;
- аргументовано й ґрунтовно будувати власний текст на основі зібраного, проаналізованого літературно-мистецького матеріалу;
- вироблення уміння збирати матеріал, послуговуючись різними технічними засобами, та використовувати в практичній читацькій діяльності, під час виступів, захисту досліджуваної проблеми тощо;
- формування комунікативно-мовленнєвих, риторичних умінь і навичок учня-читача, дослідника, виконавця;
- розвиток системи умінь і навичок наукової, дослідно-пошукової діяльності учня-читача (збору матеріалу, його аналізування, систематизація відповідно до визначеної проблеми, опис досліджуваного літературно-мистецького явища тощо, укладання різноманітних каталогів, підготовка анотацій, відгуків, рецензій і т. ін.).

Форма організації літературно-мистецької діяльності школярів на практичному занятті може бути індивідуальною, груповою, фронтальною, змішаною. Такі заняття передбачають попередню теоретичну підготовку учнів-читачів, збір літературно-мистецького матеріалу відповідно до визначеної теми, проблеми з метою узагальнення та систематизації знань, аналітико-синтетичних, практичних дій читача, поглиблення читацької діяльності в системі літературно-мистецької освіти. Відповідно це потребує (в ідеалі) відведення двох академічних годин.

Організація практичного заняття з літератури передбачає дотримання чотирьох етапів: підготовчий, докомунікативний, комунікативний і посткомунікативний.

Алгоритм практичного заняття з літератури, ураховуючи його мету, специфіку, етапи підготовки та проведення, може бути таким:

– **підготовчий:** *«визначення місця в системі занять → збір/вибір/відбір змісту матеріалу → підготовка засобів навчання, обладнання → система навчальних цілей, очікуваних (планованих) результатів → форма звіту про виконану літературно-мистецьку роботу → критерії оцінювання літературно-мистецьких, дослідно-пошукових, наукових досягнень учнів-читачів»;*

– **докомунікативний:** *«визначення та виконання випереджувальних літературно-мистецьких завдань → системи читацьких знань, умінь і*

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

навичок учнів, які потребують подальшого формування, відпрацювання, розвиткові → вибір рівня завдань навчально-пізнавальної, літературно-мистецької діяльності учнем-читачем (самостійно, за вибором школяра або/і вчителя-словесника)»;

– **комунікативний:** «забезпечення емоційно-інтелектуального простору для літературно-мистецької діяльності → ознайомлення з вимогами санітарно-гігієнічного та безпечного використання/застосування технічних засобів (за потребою) → уведення школярів у самостійно-пошукову читацьку діяльність → використання/застосування прийомів активізації, стимулювання творчо-читацької діяльності → відпрацювання елементів творчо-пошукової, читацької діяльності → презентація та захист продуктів читацької діяльності»;

– **посткомунікативний:** «підведення підсумків спільної співпраці в системі літературно-мистецької діяльності → організація корективно-рефлексивних дій учня-читача та вчителя літератури → визначення перспектив співпраці читачів-учнів із суб'єктами/об'єктами літературно-мистецької освіти».

Система літературно-мистецьких завдань і запитань на практичних заняттях мають урахувати специфіку заняття (формування літературно-мистецьких, комунікативно-виконавських, пізнавально-читацьких, творчо-пошукових умінь і навичок), критерії оцінки літературно-мистецьких досягнень учнів-читачів відповідно та гіпотетично-ідеальну модель учня-читача та рівні реакцій на художньо-мистецький твір (див. р. V).

Важливо під час конструювання системи завдань і запитань літературно-мистецької освіти школярів урахувати рекомендації Ю. Мальованого, Л. Вороніної, О. Забокрицької, О. Островерхової, а нами представлену в такому варіанті:

– читацькі уміння й навички, які формуються вперше; розвиваються та поглиблюються; узагальнюються та систематизуються;

– кількість навчально-пізнавальних і літературно-теоретичних елементів, які учні-читачі поглиблюють та закріплюють під час виконання системи завдань і задач;

– кількість та види духовно-естетичних і світоглядних ідей, які закладено, запрограмовано системою літературно-мистецьких завдань і запитань;

– види міжпредметних (за змістом навчально-пізнавального матеріалу, операційні, методичні) та інтеграційних зв'язків (контактно-генетичні, типологічні, міжтекстуальні, теоретико-літературні й художньо-мистецькі);

– частота застосування учнем здобутих у процесі виконання літературно-мистецьких знань й умінь для подальшої читацької, науково-дослідницької і творчої діяльності;

– види та можливості застосування/використання візуальних засобів навчання в системі літературно-мистецької освіти школярів та активної читацької діяльності.

Критерії оцінки змісту системи завдань і запитань літературно-мистецької освіти мають узгоджуватися зі способом їх конструювання, урахувати міру самостійності під час читацької діяльності.

Система літературно-мистецьких завдань і запитань має відповідати чотирьом рівням читацької діяльності: *рецептивно-відтворювальний (Р-В; I – початковий – рівень А: 1-3 бали), відтворювально-оцінний (В-О; II – середній – рівень В: 4-6 балів), позиційно-конструктивний (П-К; III – достатній – рівень С: 7-9 балів), оригінально-позиційний (О-П; IV – високий – рівень D: 10-12 балів)*. Означена модель системи завдань і запитань визначає домінанту фасилітативної частки кожного суб'єкта літературної освіти.

Завдання першого рівня потребують більшої допомоги вчителя літератури або/і філологічно обдарованого учня на рівні активного консультування та шляхом розроблення алгоритму аналізу художнього твору, орієнтовної основи дій читача (ООДЧ), стислої, розгорнутої, стягненої чи повної інструкції для виконання завдань, зразків виконання літературних завдань і задач у статичних та нестандартних умовах. Пропонується інформативно-довідковий літературно-мистецький матеріал.

Другий рівень завдань ще потребує сторонньої допомоги та консультування, розроблені засоби задають напрям вирішення, подаються деякі зразки розв'язання проблеми, стягнені інструкції, алгоритми, план тощо, мінімум необхідного інформативного матеріалу, список довідкових джерел.

На третьому рівні учні-читачі мають виявити найбільшу самостійність у виконанні стандартних і нетипових ситуаціях. У деяких поодиноких випадках вони можуть звертатися до схем, алгоритмів, інструкцій, за консультацією до вчителя-філолога, кваліфікованого учня-читача.

Четвертий варіант передбачає пошуковий характер діяльності учня-читача в різних позиціях (читач – критик – літературознавець), самостійно визначати спосіб вирішення літературно-мистецької проблеми і продукувати власний оригінальний текст.

Наприклад, до теми Ю. Яновський, «Вершники» (за новелами «Дитинство», «Шаланда в морі», «Лист у вічність»):

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ПРАКТИКУМ

Рівень А: оберіть одну з новел для детального переказування. Складіть план. Підготуйте коментар назви. Виберіть моменти, сцени, факти, які вас найбільше вразили. Обґрунтуйте і поясніть.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Рівень В: за системою запитань і завдань підготувати аналіз твору.

1. Чому «Вершники» не розпочинаються новелою «Дитинство»? За хронологією подій вона мала б бути першою ...

2. «То «я» моє злилось з народу «ми» святим (В. Сосюра). У яку новелу Ю. Яновського логічно вписалася б така єдність одного і всіх. Прокоментуйте.

3. «... бути з матір'ю...». Як ви розумієте твердження М. Волошина?

4. Чи сприймають сучасні читачі образ старої Половчихи як жіночий ідеал? А ви?

5. Що об'єднує новели «Подвійне коло», «Шаланда в морі», «Дитинство», «Лист у вічність»? Чим це викликано?

Рівень С: проаналізувати одну з новел за орієнтовною основою читацьких дій (ООЧД).

1. Проблематика.

2. Тло зображуваних подій.

3. Характеристика образів новели.

4. Жанрові і стильові особливості твору.

5. Символічне значення назви. Ваша версія.

6. Образ автора в новелі.

Рівень D: підготувати літературознавче дослідження за однією із новел роману «Вершники» Ю. Яновського, використовуючи один із висловів, а також провести ідею роботи, висловлену самим автором у «Щоденнику».

Матеріал для використання:

Ідея роботи: «У цій невеликій книжці закладено три роки роботи, три роки всіляких думок і самовідчужань, усяких життєвих умов» (із «Щоденника» Ю. Яновського).

Вислови:

1. Новела «Дитинство» сповнена духом рідної землі, минулим і сучасним нашого народу, це енциклопедія народних звичаїв, обрядів, замовлянь ... (*Автор*).

2. «Шаланда в морі» – інший погляд на сім'ю, рід, життя, добродійна новела про згоду і взаємну підтримку у подружньому житті (*Автор*).

3. «Шаланда в морі» – одна з найромантичніших у нашій літературі новел, хоча ця її романтика написана пером нещадного реаліста (*Олесь Гончар*).

4. Лист у вічність пішов разом із життям, як світло від давно згаслої одинокої зорі (*Ю. Яновський*).

5. Журавлині ключі вічності пролітають над Юрієм Яновським, над його творами, цими листами у вічність (*Ю. Бабішкін*).

Система завдань і запитань літературно-мистецької освіти школярів укладається з урахуванням основних принципів: системності, цілісності, наступності, структурності, взаємозв'язку елементів читацької діяльності і літературного процесу, диференціації та індивідуалізації щодо розвитку Я-особистість-читач.

Урок-колоквіум й урок-залік у системі лекційно-семінарських занять із літератури мають зайняти присутнє місце. Це викликано рядом необхідностей:

- а) регулярного одержання необхідної інформації;
- б) здатністю компетентно здійснювати облік, контроль та управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів-читачів;
- в) оперативно організовувати індивідуальну роботу щодо ліквідації виявлених прогалин у системі літературних знань, умінь і навичок, норм читацької діяльності;
- г) забезпечення результативності співпраці всіх суб'єктів літературно-мистецького процесу.

Урок-колоквіум – форма організації читацької діяльності школярів, яка передбачає виявлення стану їх літературної освіти, розуміння ними змісту художнього твору, складних теоретико-літературних явищ, обговорення виявлених проблем тощо у формі співбесіди з учителем літератури чи філологічно-обдарованим учнем-читачем.

Функції уроку-колоквіуму: *діагностично-освітня* (виявлення стану розуміння складних текстів художніх творів, із теорії літератури; оперативне реагування на ліквідацію виявлених недоліків, незрозумілих питань); *розвивально-виховна* (сприяння у формуванні цілісного й цілеспрямованого сприймання художнього та наукового текстів; розвиток здатності до самоосвітньої та саморегулятивної читацької діяльності; здатності до самоаналізу прочитаного та своїх читацьких норм; виховання почуття відповідальності, наполегливості, свідомої читацької співпраці з літературно-мистецьким матеріалом); *стимулюючо-управлінська* (формування вчителем літератури пакету пізнавальних завдань і задач за літературно-мистецьким матеріалом, які викликала б інтерес і зацікавленість в учня-читача; урахування індивідуально-особистісних особливостей учнів-читачів різних профілів і професійних напрямів; чітка модель обміну одержаною літературно-мистецькою інформацією між суб'єктами читацької діяльності із застосуванням традиційних прийомів (вільна бесіда, обмін враженнями, спланована співбесіда), оновлених («задай запитання», підготуй запитання товаришеві за прочитаним літературним матеріалом, вияви систему проблем для обговорення, обговори проблему з товаришем «у парі») та інноваційних («вільний мікрофон», «сократівська бесіда», «запитай себе сам»).

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Варіанти проведення уроку-колоквіуму: таке заняття, як правило, передусє вивченню літературної теми або великого розділу (прочитання художнього твору учнями здійснюється самостійно, під час співбесіди з'ясовується рівень сприйняття та розуміння тексту); або після лекційних занять з'ясовуються глибини засвоєння викладеного літературно-мистецького матеріалу різними учнями-читачами; виявлення рівня підготовленості до лабораторного або практичного заняття з метою приведення літературних знань, умінь, читацьких норм у певну систему.

Алгоритм проведення уроку-колоквіуму відбувається у відповідності до чотирьох етапів організації заняття за такими змістовими лініями:

– **підготовчий:** «*вибір теми заняття → відбір матеріалу для обговорення → визначення форми проведення*»;

– **докомунікативний:** «*формулювання пізнавальних завдань і задач за літературно-мистецьким або/і літературно теоретичним матеріалом → визначення стимулів щодо постановки нових питань самим учнем-читачем → прогнозування системи навчальних цілей → організація на їх прийняття та визначення очікуваних (планованих) результатів літературної освіти школярів*»;

– **комунікативний:** «*співбесіда з усіма учнями-читачами за системою пізнавальних завдань → обговорення виявлених проблем і складних для розуміння літературно-мистецьких питань → перегляд читацьких записів → виконання індивідуальних і групових літературно-теоретичних задач → проведення оперативної тексто-тестової роботи*»;

– **посткомунікативний:** «*включення у співбесіду учнів-консультантів → з'ясування незрозумілих питань → проведення рефлексивно-корекційних дій → узагальнення та підведення підсумків готовності до наступних читацьких дій та розуміння літературно-мистецького матеріалу*».

Відповідно структурно-часовий простір уроку-колоквіуму може бути таким: **Т** – 75 % + **П** – 25 % або **Т** – 85 % + **П** – 15 %. Запропонований формат є умовним, варіанти дозування теоретико-практичної діяльності читача, часу на співбесіду та самостійне виконання літературно-мистецьких завдань залежатиме від рівня підготовленості учнів-читачів і майстерності вчителя-філолога.

Роль учителя літератури й учня-читача є парітетною, посилюється дієве співробітництво між суб'єктами навчально-пізнавального процесу, фасилітативна роль в осягненні літературно-мистецького матеріалу є рівноцінною.

Урок-залік – одна з форм контролю якості літературно-мистецьких норм і досягнень школярів, отриманих ними під час вивчення логічно завершеної частини літературної теми, розділу, курсу чи/і літературної освіти школярів взагалі, сформованості читацької компетентності.

Різновиди уроку-заліку: *поточний тематичний залік* (усно); *теоретико-практичний залік за літературною темою* (письмово); *результативно-творчий залік* (захист літературно-мистецьких проєктів; громадський огляд літературно-мистецьких досягнень; презентація авторських літературно-мистецьких творів і т. ін.); *тематичне оцінювання, атестація* (різномірне усна/письмова тестово-текстова контрольна робота).

На таких заняттях максимально реалізується індивідуальний підхід, забезпечується особистісно зорієнтований простір, створюються умови для виховання активних особистісних і читацьких якостей: самостійно засвоювати літературно-теоретичний матеріал, працювати індивідуально і співробітничати з товаришами, оволодівати навиками самоконтролю в традиційному режимі (відповідати на запитання, виконувати практико-орієнтовані завдання і задачі на виявлення сформованості літературно-мистецьких і читацьких дій тощо) та інноваційному: з використанням інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів, складати в умовах аудиторії чи/і за дистанційним форматом.

Перевагами уроку-заліку є те, що за традиційного режиму перевіряється результат, який забезпечувався в більшості випадків механізмом короткочасної пам'яті, тут же задано формат вироблення читацьких компетенцій у певному (своєму) темпі, формуються стійкі вміння і навички відповідно рівневі літературного розвитку, реакцій на літературно-мистецьке явище, художній твір тощо.

Основна мета уроку-заліку – діагностування рівня читацької компетентності, якості знань, сформованості умінь і норм кожного учня на певному етапові літературної освіти, а також узагальнення та систематизація літературно-мистецьких знань, поглиблення читацьких умінь і навичок, усунення виявлених прогалин.

Завдання уроку-заліку:

- забезпечення ефективності кожного уроку, навчального етапу шляхом підвищення питомої ваги самостійної роботи учня-читача в осягненні літературно-мистецького матеріалу;
- перевірка сформованості стійких навиків аналізувати, інтерпретувати, реінтерпретувати, постінтерпретувати літературно-мистецькі явища;
- виявлення рівня читацьких реакцій на літературно-мистецьке явище, умінь будувати власний текст відповіді у відповідності до стандартів літературної освіти в системі профільного навчання;
- сприяння у виробленні здатності узагальнювати й систематизувати літературні знання, читацькі навички, результати співпраці, щоб вибудувати свою подальшу програму дій як учневі-читачеві, так і вчителєві-філологу;

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

- формування навиків поглиблювати свої літературно-мистецькі знання, планувати самоосвітню діяльність читача відповідно до виявлених прогалин у знаннях, навиках, відсутності тої чи іншої читацької норми;
- окреслювати шляхи, вибирати оптимальні прийоми й засоби усунення прогалин літературно-мистецької освіти відповідно своєму результату, темпу роботи, рівневі читацької компетентності.

Алгоритм проведення уроку-заліку включає чотири етапи організації заняття з відповідним наповненням змістових ліній і можливими варіантами навчальних ситуацій:

– **підготовчий:** *«вибір значущої літературно-мистецької теми → відбір необхідного матеріалу → виділення головного й суттєвого з літературної теми → визначення формату проведення → продумування прийомів забезпечення емоційно-інтелектуально-комфортної атмосфери → визначення групи консультантів із філологічно обдарованих учнів-читачів → форма фіксації читацьких досягнень»;*

– **докомунікативний:** *«складання переліку питань → розроблення диференційованих теоретико-практичних завдань і літературно-мистецьких задач → підготовка варіанту додаткових питань і завдань → попереднє ознайомлення-інструктаж учнів-читачів → поділ учнів на групи за рівнем підготовки, літературно-мистецьких досягнень, читацьких інтересів → підготовка довідково-джерельної бази, демонстраційних матеріалів, ТЗН»;*

– **комунікативний:** *«вступне слово, настановчо-мотиваційний момент → обговорення і прийняття тактики співпраці → звіт про результати літературно-мистецьких досягнень → варіативна робота учнів-консультантів, учителя-філолога → попереднє обговорення результатів → систематизація виявленого стану літературної освіти → виконання додаткових завдань»;*

– **посткомунікативний:** *«оголошення результатів → толерантний аналіз літературно-мистецьких досягнень → рекомендації учням-читачам з метою систематизації і поглиблення літературно-мистецької освіти → окреслення шляхів усунення виявлених недоліків → фіксація та пропаганда досягнень учнів-читачів → окреслення наступних літературно-мистецьких перспектив».*

Ефективність уроку-заліку з літератури залежатиме, по-перше, від емоційно-інтелектуальної атмосфери, про яку має подбати як учитель-філолог, так і дирекція школи, а також самі учні та батьки. Це звіт усіх суб'єктів навчально-пізнавального процесу. По-друге, підготовка до уроку-заліку полягає в завчасному визначенні його місця в системі уроків, розробці питань і завдань, визначенні форми проведення, доведення до відома всіх зацікавлених осіб. По-третє, наскільки оптимально

вибрано тему для діагностування, їх кількість протягом навчального року та доцільна різновидність форм перевірки якості літературно-мистецької освіти учнів-читачів. По-четверте, словесник має продумати систему стимулів, створення ситуацій успіху, щоб забезпечити тривалу й сталу атмосферу співробітництва та співдружності всіх суб'єктів/об'єктів навчально-пізнавальної, літературно-мистецької діяльності. По-п'яте, дії вчителя літератури мають засвідчити високий рівень педагогічного такту, неабияку толерантність, повагу, терпіння, гуманне ставлення до виявлених результатів літературної освіти школярів.

У Концепції профільного навчання в старшій школі **курс за вибором** потрактовується як «навчальні курси, які входять до складу профілю навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові» [1, с. 10]. Тому **елективні курси** з літератури в системі профільного навчання – курси за вибором, які задовольняють освітньо-літературні послуги суб'єктів навчального процесу з метою поглибити або/і професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів (дисциплін). Електоратом виступають учні старших класів (8-9 класі – допрофільна підготовка, 10-12 класи – профільне навчання), студенти вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Функції курсів за вибором: **профорієнтаційна** (для учнів загально-освітніх навчальних закладів) і **фахово зорієнтована** (для професійної підготовки майбутніх спеціалістів). **Вимоги та умови** організації вивчення курсів за вибором у системі літературної (професійно-фахової) освіти:

– достатньо надлишкова кількість для задоволення літературно-мистецьких (професійно-фахових) потреб, для визначення напрямку профільного навчання (фахової спеціалізації майбутнього спеціаліста) (один із одного – це не вибір);

– поступово системне введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента середнього загальноосвітнього навчального закладу, блоку дисциплін для вибору ВНЗ, студентом;

– поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів середніх загальноосвітніх шкіл, академічної студентської групи на підгрупи для вдосконалення професійних компетентностей із обраного фаху, спеціалізації тощо;

– утворення міжшкільних профільних груп на базі шкіл нового типу (спеціалізованих, ліцеїв, гімназій, колегіумів, ВНЗ різних рівнів акредитації), міжвузівських професійно-фахових груп (для студентів різних спеціалізацій, фахових інтересів тощо);

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

– чітко окреслена освітня (фахова) перспектива для старшокласника (студента), яка допоможе оцінити свій потенціал, викликати інтерес, бажання (Піду на філологічний чи соціально-гуманітарний профіль не тому, що маю трійки з літератури, а тому, що хочу стати журналістом чи юристом, а для цього буду вступати в університет);

– сприяння у створенні позитивної мотивації навчання на профілі (спеціалізації), який обирається учнем (студентом), допомогти повірити в себе й дати відповідь на питання: «Чи зможу я? Чи хочу я це вивчати? Чи буду я цим займатися в перспективі? Чи принесе це мені матеріальну вигоду? Чи духовно (професійно) збагатить мене?..»

– орієнтир у відборі змісту літературного (методичного) матеріалу має бути спрямований на реалізацію усвідомленого пошуку відповіді на питання вчителем (викладачем): «Чи буде укладена програма, відібраний матеріал задовольняти вибір профілю старшокласником, спеціалізації – студентом»;

– оптимальне використання перспективних технологій навчання, форм організації (інформаційні, проектні, інтерактивні, дистанційна й екстернатна форми тощо);

– урахування оптимально-доцільної дольової участі учня (студента) в опануванні матеріалом шляхом самостійної діяльності з можливістю вияву своєї ініціативи, вибору форми, змісту й т. ін.;

– програма курсу за вибором може бути розрахована на 1-2 години на тиждень, але з такого розрахунку, щоб учень (студент) протягом одного семестру міг прослухати 1-2, а за рік 2-4 курси.

Орієнтовною основою дій пропедевтичної роботи вчителя (викладача) **в підготовці програми курсу за вибором** шляхом рефлексивного пошуку відповідей на запитання чи виконання таких операцій:

1. Який змістовий літературний матеріал використаю?
2. Чи тільки цей? Можливо, ще й художньо-мистецький, з інших літератур, суміжних дисциплін?
3. Чим зміст курсу буде якісно відрізнятися від базового?
4. Який навчальний базовий і допоміжний матеріал забезпечить виконання майбутньої програми курсу?
5. Що хочу досягти, готуючи/виконуючи дану програму? Яке моє надзавдання?
6. Якою буде система навчальних цілей літературної (професійно-фахової) освіти старшокласників (студентів)?
7. Чи можу чітко уявити гарантований (можливий) кінцевий результат виконання майбутньої програми? А мої учні (студенти)?
8. Які види діяльності (профільно й професійно зорієнтовані) можливі в роботі з відібраним змістом, матеріалом?

9. Які види і форми робіт можуть виконати старшокласники (студенти), щоб підтвердити свою профільно (фахово) зорієнтовану успішність в одержанні гарантованого кінцевого результату?

10. Які критерії, зрозумілі й учневі (студентові), і вчителю (викладачу), допоможуть оцінити особисті успіхи в оволодінні матеріалом, виконанні програми з урахуванням своєї траєкторії літературного (фахового) розвитку?

11. Яким чином у процесі співпраці фіксуватиметься динаміка зацікавленості до курсу, обраного профілю (спеціалізації)?

12. Чи можу чітко описати той кінцевий результат, літературний (фаховий) продукт, на який маємо вийти в результаті такої діяльності?

13. Яку форму звітності передбачає програма курсу, за якими критеріями оцінюватиметься підготовлений, вироблений освітній продукт, набуті компетентності, знання і вміння?

Якщо вчитель (викладач), учень-студент зможуть дати відповіді на ці запитання, то перші готові до написання пояснювальної записки й підготовки програми курсу, а другі – до її виконання.

4.4. ВИВЧЕННЯ, АНАЛІЗ, ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

Шляхи аналізу художнього твору вчитель може обрати, послуговуючись однією із запропонованих концепцій. В. Марко: пообразний; ідейно-тематичний; аналіз взаємодії змісту і форми; «за автором». Є. Пасічник: аналіз за розвитком дії; композиційний аналіз; пообразний аналіз; проблемно-тематичний; структурно-стильовий. В. Пахаренко: сюжетний; проблемний; системний.

А. Ситченком розроблено навчально-технологічну концепцію літературного аналізу художнього твору, який передбачає: подієвий, пообразний, комбінований, проблемно-тематичний. Науковець запропонував розгалужену теоретико-методичну модель вироблення в учнів умінь аналізувати художні твори.

Г. Токмань, не заперечуючи напрацьоване, акцентує увагу на формуванні інтерпретаційної свідомості учня з урахуванням ступеня його читачької культури. Вчена пропонує зробити діалог різноманітнішим, а екзистенційну спрямованість розгляду художнього твору дійовішим, використовуючи методи літературознавчого дослідження: біографічний, культурно-історичний, еволюційний, компаративний, духовно-історичний, міфологічний, структуральний, деконструктивістський, феміністичний.

Вивчення художнього твору, нам видається, має вибудовуватися з урахуванням традицій та інновацій, принципів наступності, послідовності, взаємодоповнюваності, змінності щодо сприйняття та інтерпретування